

Kes on aastal 2012 Eesti raamatutoimetaja ja millega ta tegeleb

Pärle Raud

Tallinna ülikooli magister

Eesti raamatutoimetajate tööst pole kirjutatud kuigi palju¹, perioodika toimetamise kohta on ilmunud siiski üksikuid raamatuid² ja uurimustöid³. Ainuke raamatutoimetaja tööd puudutav uurimus on Julia Maleva 2006. aasta bakalaureusetöö „Käsikirja toimetamisest Eesti kirjastustes”.

Siinse uurimuse ajendiks oli eeldus, et keeleteoimetaja profiil, töö sisu ja töökorraldus on praegusel ajal, mil kirjastused peavad püsima jäämise nimel läbimõeldumalt ja kokkuhoidlikumalt tegutsema, samuti ümber kujunemas. Majanduskriisi tõttu on mitu kirjastust töö lõpetanud ning neis töötanud toimetajad on pidanud kas uue ameti õppima või vabakutselisena tööle asuma. Ka raamatute müüki on rasked ajad vähendanud. Eesmärk oligi välja selgitada, kes on Eesti raamatutoimetaja praegusel ajal ning mis laadi tööülesandeid ta täidab. Andmete saamiseks korraldati toimetajate hulgas struktureeritud küsitlus, millest esimene osa käsitles toimetajate profiili (töökogemus, toimetatavate tekstide valdkond, töökoht jms), teine nende töökorraldust, kolmas töö sisu ja neljas toimetajate üldist tausta (nt vanus, sugu, haridus). Küsitluses osales 60 nii kirjastuste koosseisulist kui ka vabakutselist toimetajat.

---

¹ Artikli aluseks on 2012. aasta kevadel Tallinna ülikoolis kaitstud magistritöö „Eesti raamatutoimetaja profiil, töökorraldus ja töö sisu aastal 2012”.

² Tiit Hennoste 2001; teine, kohendatud trükk 2008. Uudise käsiraamat: kuidas otsida, kirjutada, toimetada ja serverida ajaleheuudist. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.

³ Marii Karell 2003. Toimetamine Eesti päevalehtedes. Tartu Ülikooli sotsiaalteaduskonna ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakonna bakalaureusetöö.

Keeletoimetaja elukutse kujunemine

Keeletoimetaja elukutse sai Eestis alguse Akadeemilise Emakeele Seltsi otsusega 29. novembril 1929. aastal, mil tollastele ajalehtedele saadeti üleskutse teha ajalehekeele ühtlustamiseks keelelist eelkorrektoori. Niisiis on keeletoimetaja elukutse Eestis praegu vaid pisut üle 80 aasta vana, mis on ühe ameti kohta üsna lühike aeg. Samas on ka eesti kirja-keel vanade kultuurkeeltega võrreldes alles üsna noor. Eri aegadel on ootused keeletoimetajale olnud erinevad, alates keelenormi järgijast vabariigi algusaegadel kuni tsensuuri jälgijani nõukogude perioodil. Praegusel ajal ei ole toimetaja enam lihtsalt keelevelvur, vaid ka sisuline nõuandja ja soovitaja.

Toimetamise etapid ja tasemed

Võrreldes toimetajate tööd nii Eestis kui ka angloameerika keeleruumis (Kanada, Briti, Ameerika) võib öelda, et Eestis, nagu ka Soomes, ei ole erinevalt näiteks Kanada ja Briti traditsioonist (keele)toimetamise standardit välja töötatud ja ka värskeimat kirjandust raamatutoimetamise valdkonna kohta pole kuigivõrd ilmunud. Angloameerika keeleruumis on aga toimetaja tööd enam mõtestatud ja kirjeldatud, näiteks on toimetamise eri tasemed üsna täpselt eristatud. Enamasti on sealses keeleruumis olemas eraldi peatoimetaja, sisutoimetaja, keeletoimetaja, samuti tehnilised toimetajad ja korrektorid. Ka meil kasutatakse sisu toimetamisel vajaduse korral erialaspetsialisti abi, aga enamasti teeb kogu töö käsikirjaga kuni selle avaldamiseni siiski üks toimetaja. Raamatul on tehnilise toimetaja asemel kujundaja ja eraldi korrektori abi kasutatakse harvadel juhtudel.

Kanada, Briti ja Ameerika toimetamistraditsioonide kokkuvõttena võib välja tuua järgmised toimetamise etapid ja nende põhilise sisu:

1. Vastutav väljaandmine (*editorial project management*) ehk kirjastamine: avaldamiseks sobiva teksti leidmine, projekti elluviimine või ülevaatamine selle kõikides toimetuslikes aspektides, kontakti hoidmine autoriga, teiste juhendamine.
2. Sisu toimetamine ehk struktuuriline toimetamine (*structural editing, substantive editing, development editing, content editing*): materjali ümberkujundamine ülesehituse, sisu, pikkuse, ideede loogilise arenduse parandamiseks, ettepanekute tegemine materjali esitlemiseks mingil teisel moel. Toimetaja

kirjutab teksti autori nõusolekul kas ise ümber või juhib tema tähelepanu tekstis esinevatele vasturääkivustele ja lahknevustele, aga ka teksti ülesehitusele ja poliitilisele ebakorrektsusele, jälgib õiguslikke aspekte, muu hulgas seda, et teoses ei esineks plagiaati.

3. Stiili toimetamine (*stylistic editing, detailed editing for sense, permissions*): tähenduste täpsustamine, teksti voolavuse ja ladususe parandamine mõtte paremaks edasiandmiseks, ümberkirjutamine mitmetähenduslikkuse vältimiseks, autori mõtte selge edasiandmine ilma lünkade ja vasturääkivusteta. Tähelepanu juhtimine autoriõiguse probleemidele, näiteks tsitaatide, tabelite, diagrammide, illustratsioonide jms kasutamisel.
4. Keeleline toimetamine (*copy editing, language editing, checking for consistency, mechanical editing, correlating parts*) tähendab korrektsuse, järjekindluse, täpsuse ja täielikkuse tagamist. Selle all peetakse silmas grammatika, kirjavahemärgistuse, õigekirja ja sõnakasutuse parandamist, süntaksi ja väljendusviisi korrastamist; poolitamist, algustäheortograafiat, lühendite, akronüümide, kaldkirja kasutust jne. Sisaldab ka viidete, tsitaatide jms kontrollimist.
5. Tehniline toimetamine (*technical editing*): vormiline toimetamine ja küljendamise jaoks märgenduste tegemine.
6. Korrektuur (*proofreading*): kirja- ja keeleliste vigade, väljajättude ja muu paigutuse kontrollimine pärast küljendamist, et parandada tekstilisi ja visuaalsetes elementides esinevaid vigu.

Angloameerika traditsioonis eristatakse nii sisu kui ka keele toimetamisel tasemeid kergest põhjalikuni. Need näitavad toimetaja sekkumise ulatust teksti. Kergema toimetamise puhul on toimetaja keeleline ja sisuline sekkumine väiksem, autori jaoks tehakse vaid märkmeid ja palutakse tal endal parandused teha ning kahtlastena näivad faktid kontrollida. Mida põhjalikum toimetamine on kokku lepitud, seda suuremat teksti sekkumist toimetajalt oodatakse – kuni ümberkirjutamise ja uue materjali loomiseni välja.

Eesti raamatutoimetaja profiil

Väga üldistatult võib öelda, et praeguse aja eesti keeletöötaja on üle 10-aastase töötajakogemusega naine vanuses 30–50 aastat, kellel on eesti keele alane magistrikraad ja kes töötab või on töötanud kirjastuses. Kuigi viiendik uuringus osalenuist oli kunagi mõnes kirjastuses töötanud, kinnitasid saadud vastused esialgset oletust, et raamatutoimetajad ei koonu tänapäeval enam kirjastustesse, vaid töötavad enamasti vabakutselisena, st osutavad toimetamisteenust oma põhitöö kõrvalt. Ka kirjastuste koosseisulised toimetajad teevad lisaks oma tööandja antud ülesannetele lisatööd teistele tellijatele. Uuringust ei selgunud, et vabakutselisena oleks mingil perioodil tööle asunud eriti suur osa toimetajatest, ajavahemik jagunes üsna ühtlaselt aastate 1999–2011 vahel.

Küsitluses osalenuist rohkem kui pooltele ei ole toimetamine ainus sissetulekuallikas. Töö tasustamise põhiliseks aluseks on arvestus mahu (st autoripöõgn) järgi, kuigi kiirtöö, lühikeste ja väga pikkade tekstide (nt kogumike) puhul sõlmitakse ka erikokkuleppeid; tasuarvestus võib sõltuda ka teksti keerukusest. Seost omandatud hariduse ja teksti toimetamise valdkonna vahel ei õnnestud selgitada: enamiku küsitletud toimetajate haridus on filoloogiline, aga umbes veerand toimetajatest oli õppinud mõnd muud eriala.

Toimetajate töö põhitellijad on ootuspäraselt kirjastused, kuigi ligi pooled (nii koosseisulised kui ka vabakutselised) toimetajad kinnitasid, et nende poole pöõrduvad kirjastuse vahendusega otse ka autorid, kes soovivad oma teksti ise kas digitaalsena või trükisena avaldada. Isekirjastamist soosib nii majanduslik olukord, trükikojad peavad püsima jäämiseks paindlikud olema ning ka väiksemaid töid vastu võtma, kui ka digitaalne kirjastamine, mille puhul ei ole kirjastaja olemasolu vajalik.

Toimetaja töö sisu

Tekst saadakse toimetamiseks valdavalt digitaalse failina, ka töö tekstiga toimub enamasti arvutis, ja siin on võrreldes 2006. aasta Julia Maleva uuringuga täheldatav muutus digitaalse töökeskkonna kasuks. Ligi kaks kolmandikku toimetajatest kasutab tekstis muudatusi nähtavale toovat „jälita muutusi” (*track change*) funktsiooni, et hiljem oleks autoril, tõlkijal või kirjastajal lihtsam parandustega tutvuda ning nende suhtes otsust teha.

Toimetajate vastused näitasid ka, et kirjastajad ja teised tellijad usaldavad teksti vajalike paranduste tegemisel toimetaja otsustusvõi-

met. Samas räägiti ootused tööle läbi vaid veerandiku toimetajatega. Töö valmimise tähtpäeva määrab enamasti töö tellija ja siit ilmneb, et olgu töömaht kui suur tahes, peab toimetaja etteantud ajaga hakkama saama. Kui põhjalikult toimetaja tekstiga saab tööd teha, on ilmselt tema enda südametunnistuse ja kohusetunde asi. Mitu toimetajat on meedias avalikult kurtnud, et töö maht ja tasu tehtava eest ei ole omavahel kooskõlas ja miski ei näita, et see muutumas oleks.

Toimetajate töö sisu kohta käivate küsimuste vastused näitasid, et enamasti loevad toimetajad teksti selle parandamiseks 2–3 korda ja töö tekstiga toimub üsna võrdselt kas esimesel või teisel korral. Üle poole toimetajatest toimetab kohe kõike korraga ja viiendik küsitletuist tegeleb esmalt silmatorkavate vigadega, nagu trükivead ja grammatika, ning pea sama suur osa toimetajaist vaatab kõigepealt teksti üldist ülesehitust ja loogikat. Teksti parandamisel tuleb kõige rohkem ette õigekirjavigade, lauseehituse, sõnajärje ja grammatikaga seonduvaid parandusi ja vähem tehakse parandusi, mis puudutavad stiili, sõnakasutust, teksti ülesehitust ja sisu.

Toimetajate sõnul on kõige rohkem vaja autoriga kooskõlastada just sisu, fakte, teksti ülesehitust ja loogikat puudutavaid parandusi ning kõige vähem grammatika- ja trükivigu. See võib muu hulgas olla seotud asjaoluga, et valdavalt toimetasiid uuringus osalenud ilukirjanduslikke tekste, mille juurde käib autori stiili ja teose ülesehituse hoidmine, seetõttu sekkutaksegi materjali vähem. Asjaolu, et keeleteoimetajad kontrollivad siiski ka sisu ja fakte, näitab, et Eesti toimetamistraditsioonis teebki keeleteoimetaja enamasti kõike, st toimetab peale keele ka sisu. Kuigi angloameerika traditsioonis hoitakse sisu- ja keeleteoimetamist selgelt lahus, paistab siinsete uurimistulemuste taustal, et Eestis see nii ei ole. Toimetajate tööülesannete hulgas on enamasti oma toimetatud tekstile ka korrektuuri lugemine. Korrektuuri loetakse tavaliselt kaks korda ja korrektuuriparanduste tegemisel suheldakse kas küljendaja või kirjastusega.

Uurimistulemused näitasid, et enamik tõlketekstide toimetajatest kontrollib tõlketeksti vastavust originaaliga vaid siis, kui tõlge on arusaamatu, kuigi tõlketeenuse standard näeb ette täpset vastavuse tagamist lähte- ja sihtkeele teksti vahel. Samuti selgus, et kolmandikul juhtudel ei olnud toimetajad võõrkeelteoskuse märkinud keelt, millest tõlgitud teksti nad on toimetanud, mis tähendab, et toimetajal polegi võimalik lähtekeelset teksti mõista, et vajaliku paranduse üle otsustada. Siiski ei peaks toimetajate keeleoskuse puudumine olema

tõlkeraamatute halva kvaliteedi põhjuseks, kuna toimetaja töö ei ole teksti tõlkimine. See võib aga olla põhjuseks mõningate ebatäpsuste või ebaloogilisuste esinemises, need oleks teksti sõnasõnalisel võrdlemisel originaaltekstiga võimalik välja toimetada.

Kitsaskohad

Uuringu põhjal võib väita, et suur probleem on toimetajate ajapuudus. Nagu ilmnes, ei lepita enamasti toimetajaga eelnevalt kokku, mida temalt oodatakse – kas ta peab vaid keelega tegelema või oodatakse temalt suuremat sekkumist teksti, ometi on need eri mahuga tööd. Võinuks eeldada, et toimetamist alustatakse teksti ülesehituse ja loogika jälgimisest, aga see pole sugugi nii. Kõige korruga toimetamine võib olla märk liiglühikesest tähtajast ning sisu- ja keeleteoimetaja töö kattuvusest. Samuti jäi toimetajate antud kommentaaridest kumama, et tõlketeksti puhul pole aega originaalist näpuga järge ajada ning lisaks ei maksta toimetajale kehva tõlke ületõlkimise eest.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et ootused eesti raamatutoimetajale on väga suured – ta peab olema pädev paljudes valdkondades ja valdama tõlkijatega samal tasemel võõrkeeli, oskama parandada lisaks keelele ka sisulisi ja struktuurilisi vajakajäämisi ning tegema veel tekstile ka korrektuuri. Eesti toimetamistraditsioonis tegeleb keeleteoimetaja kõigega peale vastutava väljaandmise. Nii selgubki, et meie toimetaja oskuste skaala on teiste kirjastamisega seotud ametitega ning paljude teiste maade toimetajatega võrreldes kõige laiem. Samuti on eesti keeleteoimetaja tööülesannete hulgas palju sellist, mis angloameerika traditsioonis kuulub kas sisutoimetaja, tehnilise toimetaja või korrektori ülesannete hulka.

Lõpetuseks

Tänavu 11. juulil asutati Tartus Eesti Keeleteoimetajate Liit, mille eesmärk on keeleteoimetajate töö tutvustamine ühiskonnas, samuti toimetajate omavahelisele suhtlemisele kaasaaitamine ja täiendusõppe korraldamine, toimetajaetika põhimõtete väljatöötamine ning pikemas plaanis ka keeleteoimetaja kutsestandardi loomine. Loodetavasti on eespool tutvustatud esmasest uuringust kunagi kasu Eesti oma toimetamisstandardi koostamisel.